

I DAG RÖD, I MORGON STÖD

Av pol. mag. CARL SWARTZ

Pressutredningens förslag är i många avseenden ett synnerligen märkligt aktstycke, som bär tydliga spår av att vara ett beställningsarbete, konstaterar pol. mag. Carl Swartz, kanslichef på den borgerliga studieorganisationen Forum för Borgerlig Debatt. Författaren granskar kritiskt såväl utgångspunkterna för pressutredningen som förslagets innebörd och observerar det märkliga förhållandet, att antalet remissinstanser blott är nio men att bland dessa återfinnes hovrätten över Skåne och Blekinge, vars chef är f. statsrådet Björn Kjellin (s), som enda juridiska sakkunskap.

Det förslag till statsstöd åt förlusttidningar, som pressutredningen¹⁾ lade fram i början av april

¹⁾ Utredningen har bestått av landshövding Ingvar Lindell (s), ordförande, dir. Gustaf Ander (h), dir. John Ericsson (s) samt riksdagsmännen Nils G. Hansson (cp) och Birger Lundström (fp). Utredningens sekreterare har varit byråchef Kjell-Olof Feldt (s).

innevarande år är ett i många avseenden märkligt aktstycke. Det är märkligt såtillvida att det bär tydliga spår av att vara ett beställningsarbete, där utgångspunkterna inte varit att kartlägga pressens ekonomiska problem och med ledning av resultatet diskutera igenom olika åtgärder. I stället tycks utredningen (läs dess sekreterare) främst ha tagit till uppgift att åstadkomma hållbara motiveringar för direkta subventioner över statsbudgeten som den enda framkomliga vägen att slå vakt om tryck- och åsiktsfriheten. I vissa avseenden har man därför gjort mycket ingående analyser och undersökningar, medan flera intressanta frågeställningar, som kanske hade lett till andra slutsatser än de avsedda, helt har nonchalerats. Önskemål om vissa kompletterande utredningar från de båda reservanternas sida lär även ha avvisats. Karakteristiskt för i vilken utsträckning utredningen varit centralstyrd, är att socialdemokraternas talan i radio och TV-debatterna har förts, inte av partiets ledamot i utredningen eller av dess tillika socialdemokratiske ordförande, utan av utredningssekreteraren.

Har regeringspartiets båda utredningsledamöter önskat avvakta allmänhetens reaktioner innan de träder fram för att försvara sitt förslag, eller anser de själva att de, i motsats till de båda borgerliga reservanterna, saknar djupare kunskaper om pressens problem?

Pressutredningens utgångspunkter

Utredningen bygger upp sina resonemang kring två teser; en oundviklig fortsatt tidningsdöd om inga åtgärder sätts in och betydelsen av en fri och differentierad press. Den första av dessa teser granskas ingående, den andra behandlas mera summariskt och bevisföringen verkar tillkommen i efterhand som om man blivit medveten om, att ett o-demokratiskt och otillfredsställande förslag måste döljas under en demokratisk täckmantel.

Inledningsvis konstateras att ett antal tidningar nedlagts under efterkrigstiden, i synnerhet under 1950-talets senare del. Från 1948 till 1963 hade sammanlagt 79 tidningar, som utgivits två eller flera dagar per vecka, upphört att utkomma. Antalet orter med utgivning av flera tidningar sjönk under samma tid från 63 till 27. De nedlagda tidningarna var i huvudsak sådana, som haft större konkurrenser på utgivningsorten, och som därför haft svårt att hävda sig i konkurrensen om annonsörer och läsare. Nedläggningarna av dessa, av utredningen benämnda andratidningar, har medfört att antalet

orter med utgivning av flera tidningar sjunkit från 63 till 27. Tidningsdöden har slagit hårdast bland de borgerliga tidningarna; sammanlagt har 38 höger- och 18 folkpartitidningar nedlagts medan centern och socialdemokraterna förlorat 6 resp. 3. Allra hårdast har andratidningar av högerfärg drabbats; av 35 sådana år 1948 kvarstod 1963 endast en. Folkpartiet förlorade under samma tid tio av sina elva andratidningar.

Skälen till att tidningsdöden slagit så ojämnt anger utredningen vara skiljaktigheter i konkurrensläget. Det har upplagemässigt kostat den borgerliga pressen ganska litet att lägga ned en icke bärkraftig andratidning. Förlusterna kunde uppvägas av vinster för en del snabbt expanderande förstetidningar. Utredningen tycks vid sina resonemang på denna punkt inte ha fäst något avseende vid att de nedlagda tidningarna för det mesta har varit fristående affärsföretag, varför snarare ekonomiska än politiska motiv bör ha varit avgörande för avvecklingsbesluten. Men för all del, resonemanget kanske kan ha visst fog, eftersom de båda berörda partierna fram till de senaste åren har givit ekonomiskt stöd åt närstående press. Vad man däremot inte har undersökt, är om ett nedläggande av en viss tidning resulterat i en upplageökning för en konkurrerande tidning av samma partifärg. Man har helt enkelt skurit de båda partierna över en kam,

och utan vidare förutsatt ett intimt samarbete dem emellan.

Förutsättningarna för en strukturrationalisering av den socialdemokratiska pressen har utredningen inte funnit lika gynnsamma. En nedläggning av andratidningar skulle inte ha kunnat genomföras utan en minskning av den samlade upplagan. Partipressen utgjordes såväl 1948 som 1963 huvudsakligen av andratidningar (22 resp. 19) medan antalet socialdemokratiska förstatidningar endast är ett halvdussin. Alternativet till en nedläggning har i stället blivit en med åren tilltagande subventionering. Medan de borgerliga partierna numera inte alls subventionerar sin press annat än genom en kostnadsfri nyhetsförmedling, har den socialdemokratiska pressen under 1962 och 1963 erhållit ett stöd på tillsammans 19,3 miljoner kr. Då har ändå inte LO:s bidrag till det egna förlustföretaget Stockholms-Tidningen inräknats. Inkluderas detta torde summan stiga till närmare 50 miljoner kronor. De bidrag som de lokala partiorganisationerna kan ha tillskjutit har heller inte redovisats av utredningen.

En jämförelse mellan högerpressen och den socialdemokratiska ger ett intressant resultat. Båda partierna har lika många tidningar, 28, och ungefär lika stor upplaga, drygt 900.000 exemplar. Det ekonomiska utfallet är dock, som visats, mycket olika. Den stora skillnaden i detta avseende vill utred-

ningen helt hänföra till olikheterna i tidningsstrukturen. Av högertidningarna är 24 störst i sitt utgivningsområde, medan socialdemokraterna bara har 6 sådana tidningar. Vid denna beräkning tycks utredningen även ha varit ärlig nog att räkna in Folket och Arbetarbladet, trots att den lokala konkurrenten haft en — ytterst obetydligt — större upplaga i utgivningsområdet. Antalet andratidningar är för socialdemokraterna 19 medan högern bara har en enda, Lysekilsposten. Antalet storstadstidningar är tre för vardera partiet.

Genom ingående resonemang visar sedan utredningen att andratidningarna befinner sig i ett hopplost ekonomiskt läge. På grund av den lägre upplagan är tidningen mindre attraktiv för annonsörerna, och på grund av det mindre annonsutrymmet minskar tidningens läsvärde. Tidningens värde som annonsorgan förklaras vidare hänga samman med dess konkurrensposition och är mindre beroende av den faktiska upplagestorleken. Detta skulle förklara varför små tidningar, som är så gott som utan konkurrens i sitt område har en bättre ekonomi än andratidningar med en betydligt större upplaga. Utredningen har sökt bevisa ovanstående resonemangs hållbarhet genom att jämföra annonsvolymen för olika slag av tidningar. Man har emellertid inte gjort en uppdelning på lokal resp. regional- och riksannonsering. De små s. k. monopol-

tidningarna har genomgående ett geografiskt ytterst begränsat spridningsområde, varför de ur annons-synpunkt bara borde ha intresse för en viss typ av annonsörer. Man har heller inte undersökt om någon förskjutning i annonseringen från lokala till regionala organ skett under senare år. Helt otänkbart att så har skett är det nämligen inte. Den ökade rörligheten och tätorternas växande betydelse som köpcentra för den kringliggande landsbygden borde verka i den riktningen. Många av de socialdemokratiska andratidningarna har en jämnare spridning över ett större område än jämförliga borgerliga förstatidningar, och deras attraktivitet som annonsorgan borde därigenom vara relativt stor för annonsörer i de tätorter, som inte har egen tidningsutgivning. Den aspekten har utredningen emellertid överhuvudtaget inte berört.

Diskutabel klassificering

I sin klassificering av tidningarna har utredningen alltför mycket låst sig vid indelningen i tidningsområden. Dessa definieras på följande sätt: "Då tidningar som utkommer minst tre gånger i veckan på en viss utgivningsort tillsammans har större upplaga inom en viss kommun än varje intilliggande ords tidningar, förs kommunen till den förra utgivningsortens område". Hushållstäckningen för de olika tidningarna redovisas för området som helhet, och någon upp-

fattning om tidningarnas spridning i de enskilda kommunerna får man inte den vägen. Utredningen har sedan skapat en egen definition av första- och andratidningar. Förstatidningar är sådana landsortstidningar, som antingen är ensamma eller som har den största hushållstäckningen inom det egna tidningsområdet. Övriga landsortstidningar är andratidningar. Med denna definition har två socialdemokratiska tidningar högst tvivelaktigt kommit att klassificeras som andratidningar. Sydöstra Sveriges Dagblad, som utges i Karlskrona, är visserligen inom sitt eget tidningsområde en andratidning, men är förstatidning i Karlshamns tidningsområde. Samma sak gäller för Dala-Demokraten (utgivningsort Falun) i Borlänge tidningsområde. Man kan fråga sig om utredningen förbisett dessa fenomen eller om man varit angelägen att måla de socialdemokratiska tidningarnas sammanlagda konkurrensposition i så mörka färger som möjligt.

Förstatidningarna har vidare uppdelats efter förekomsten av konkurrens. Om en tidning från ett annat TO täcker över 20 % av hushållen sägs konkurrens utifrån föreligga. När en tidning från det egna området täcker minst 15 % föreligger lokal konkurrens. I övriga fall anses tidningen sakna konkurrens. Med dessa gränsdragningar saknas konkurrens i 19 tidningsområden. Utredningen har här ej tagit hänsyn till, att den

konkurrens som kommer utifrån i många av dessa fall är uppdelad på flera tidningar. Var för sig har dessa en lägre täckning än den av utredningen utmätta 20 %-iga men sammantagna uppnår de mestadels minst 30 %, i många fall t. o. m. över 50 %. Genom utredningens klassificeringssätt har ett alltför stort antal borgerliga organ kunnat stämplas som "monopoltidningar". Det bör kanske i sammanhanget påpekas att den enda socialdemokratiska "monopoltidningen", Söderhamns-Kuriren, har konkurrens från tre tidningar med en sammanlagd täckning inom området på endast 13 %. Inom få andra områden är förstatidningens konkurrenssituation så överlägsen.

En jämförelse av konkurrenssituationen för borgerliga och socialdemokratiska tidningar av det slag utredningen gjort måste bli missvisande. Generellt kan tidningarna nämligen sägas ha olika målsättningar. Detta hänger bl. a. samman med ägarstrukturen. De borgerliga tidningarna är i huvudsak enskilt ägda, fristående företag. De har främst tagit till uppgift att vara nyhetsorgan, att förmedla lokal information. För att uppnå det bästa ekonomiska resultatet har man valt att intensifiera nyhetsförmedlingen inom ett relativt snävt geografiskt område framför att söka utvidga försäljningsområdet. De socialdemokratiska tidningarna har däremot i allmänhet samma ägare, Arbetarpressens förlagsstiftelse.

Av spridningsstatistiken framgår klart, att man dels försökt täcka så stor del av landet som möjligt, dels försöker undvika att tidningarna konkurrerar med varandra. De socialdemokratiska pressorganen har nästan undantagslöst en större andel av sin upplaga spridd utanför det egna tidningsområdet än den borgerliga konkurrenten på samma utgivningsort. Undantag från denna regel finner man främst där två socialdemokratiska tidningar utges i angränsande områden, t. ex. Norrköping—Linköping och Piteå—Boden/Luleå. De socialdemokratiska tidningarnas strävan att täcka ett större område inverkar på deras ekonomi på två sätt. Den rent lokala nyhetsbevakningen blir sämre, varför läsarna i allmänhet föredrar ett lokalt organ. Distributionskostnaderna blir högre, eftersom man måste sträva efter att konkurrera med flera borgerliga organ, som vart och ett har bättre betingelser för en snabb och rationell distribution.

Som utredningen mycket riktigt har påpekat, är tidningar inte homogena och subsistuerbara produkter. Ändå utgår man i de ekonomiska resonemangen från att så vore fallet och konstaterar, att eftersom nu andratidningarna aldrig kan konkurrera på ekonomisk basis med förstatidningarna, måste deras konkurrensförmåga höjas med konstlade medel. För att rättfärdiga det direkta stödet kopplar man så på ett resonemang om be-

tydelsen för demokratin av en mångfacetterad press. Samtidigt som man konstaterar att pressen i vårt land i kanske större utsträckning än i andra demokratier är förmedlare av politisk opinion, undviker man att beröra hur opinionsbildningen sker utomlands, om den totalt sett är mindre intensiv där och hur detta i så fall påverkar demokratin funktionssätt. Vidare erkänner man att tidningarnas kommenterande avdelningar har ett lågt läsvärde men framhåller att de som verkligen tar del av tidningarnas åsiktsmässiga avsnitt främst är de s. k. opinionsförmedlarna, som alltså i sin tur kan påverka andra medborgare. Utredningen har här inte gått in på hur man vid en fortsatt tidningskoncentration kan finna andra och kanske mera rationella vägar att informera opinionsbildarna om skilda politiska frågor. Man har heller inte redovisat tidningsinformationens genomslagskraft i jämförelse med andra medias, förekomsten av läsning av tidningar med olika politisk färg osv. Avsnittet om dagspressens betydelse för opinionsbildningen, som borde ha utgjort en central punkt för utredningens alla resonemang har behandlats ytterst summariskt, och verkar påhakat i efterhand sedan majoritet för subventionsförslaget redan säkrats.

Förslagets innebörd

Som bekant har utredningen fö-

reslagit att 25 miljoner kronor årligen skall användas för att stödja den partipolitiskt bundna pressen. Övrig press får ingenting (eller får förlita sig på de etablerade partiernas välvilja). Medlen skall fördelas mellan partierna i förhållande till deras genomsnittliga röststyrka vid de två senaste riksdagsvalen. Ytterligare en förutsättning för att partierna skall få del av pressguldets, är att de lyckats erövra mandat vid båda dessa val. Denna inskränkning torde vara av central betydelse för majoritetens möjligheter att i debatten dölja förslagets orimlighet. Funnes inte den, skulle herr Rubins MbS bli delaktigt vid utdelningen. Många av dem som nu sväljer förslaget skulle kanske få svårt att smälta det, om de upptäckte att ca en halv miljon kronor skulle gå till herrarna Wahlgrens långt ifrån förlustbringande företag.

För att upprivande fördelningsstrider skall undvikas avvisar utredningen tanken på en central fördelningsmyndighet. De känsliga frågorna förs i stället över på partierna, dvs från majoritetens utgångspunkter blir frågan därigenom betydligt mindre ömtålig. Och tacka för det, de socialdemokratiska tidningarnas vara eller icke vara har alltid varit beroende av centrala beslut. Även inom centerns led har medlemmarna vana vid centralkorrigering från jordbrukarrörelsen.

Stödet förutsätts endast bli temporärt. Detta är väl realistiskt en-

dast vad beträffar den föreslagna summan. Helt säkert skulle denna vid ett genomförande komma att växa. De enligt utredningen nödvändigt underlägsna andratidningarna, måste för att bli självbärande genom stödet erhålla en förstärkingsposition, varvid de nuvarande förstatidningarna naturligtvis råkar i svårigheter. Men dessa är i allmänhet borgerliga och då kommer ju frågan i en annan dager.

I nedanstående tabell visas stödets fördelning på partierna, deras tidningar och tidningsläsare. Därav framgår klart varför intresset för utredningsförslaget är så stort i vissa kretsar. För kommunisterna har även de båda veckotidningarna i Stockholm och Göteborg medräknats.

	föreslaget stöd (mkr)	stöd per tidning (kr)	stöd per tusen läsare tusen läsare (kr)
högerpartiet	3,8	137.500	4.500
folkpartiet	4,39	125.000	2.300
centerpartiet	3,4	343.800	24.850
socialdem.	12,09	431.700	13.200
kommunist.	1,23	410.800	49.900

Avslutningsvis skall bara konstateras att antalet remissinstanser i en fråga av så stor principiell betydelse som denna kanske borde vara större än nio.

Tidningsutgivareföreningen och publicistklubben är naturliga instanser i sammanhanget. Näringsfrihetsombudsmannen skall också yttra sig, och SAF, LO och TCO är mer eller mindre ständiga remissorgan. Därutöver har förslaget även remitterats till statskontoret och poststyrelsen. Slutligen har man tydligen ansett att juridisk sakkunskap bör tillfrågas, varför man även vänder sig till hovrätten över Skåne och Blekinge. Förmodligen har den sydligaste hovrätten utvalts för att den har den minsta balansen icke avgjorda mål eller av något annat rationellt skäl. Om elaka tungor vill förklara valet med att förre statsrådet Björn Kjellin presiderar i Malmö, är de säkert enbart elaka.